

Є. Луняк (м. Ніжин)

Проблема української самоідентифікації в XIX–XX ст.

На землях нашої держави навіть у XVII–XVIII ст., коли термін «Україна» здобув великого поширення, населення продовжувало визначати себе як «руські», «русини», «руснаки», «литвини», «малоросіяни», «малороси», «християне», «православні», «люди», «наші», «баби й мужики», дуже рідко «хохли» (Північно-Східний регіон — українсько-російське порубіжжя). Дуже часто використовувалися місцеві регіональні назви: буковинці, галичани, карпаторусини, наддніпрянці, черкаси, кияни, чернігівці, подоляни, волиняни, запорожці, донці, лемки, бойки, гуцули і т.п. Або просто «тутейші», тобто місцеві.

У XVIII ст. починає вживатися в літературі термін «українці». У середині XIX ст. у програмних документах Кирило-Мефодіївського товариства вперше було використано термін «українці» для означення населення всієї України.

На Галичині, Закарпатті, Буковині, які не перебували під владою Росії, не було сенсу у зміні традиційної назви «русини», «руські люди». Це дозволяло підігрівати проросійські симпатії і сприяти розвитку руху москвофілів. Тому тут вона дожила до початку XX ст. Проте населення західноукраїнських земель відчувало свою етнічну єдність з мешканцями Наддніпрянщини і воліло возз'єднання з ними.

У межах Російської імперії у другій половині XIX ст. було заборонено вживання «малоросійської мови» у всіх сферах культури, освіти, науки та державного управління. Центр розвитку української культури переноситься на Галичину, де були створені сприятливі умови для цього. Уряд Австро-Угорщини, у межах якої знаходилася Галичина, підтримував україн-

ський рух, бо це дозволяло йому тиснути на польську громаду. З іншого боку, зважаючи на можливість війни з Російською імперією, у колах австро-німецького політичного керівництва виникла ідея підтримки українського руху з метою тиску на Росію й ослаблення її військової могутності.

В 1917 р. відбулася революція. Всі держави, які утворювалися на території України, мали назви «українських». Це ж було визнано і більшовиками, хоча з неохотою. Переважно більшовики України були росіянами, досить багато було євреїв. Українці у партії лише на початку 1920-х рр. досягли 25%.

Після встановлення радянської влади на Україні офіційно було закріплене тільки одне визначення національності — «українець». «Малорос», «хохол» вийшли з офіційного вжитку. Термін «українець», який був заборонений царом, після його повалення став загальноживим. З 1923 р. в СРСР почалася політика коренізації, яка в Україні набула форми українізації.

На Галичині в період революції 1918–1919 рр. теж перемогла українська ідентичність. Щоб завадити поширенню такого самовизначення при переписах у Польщі дозволялися регіональні назви — бойки, лемки, гуцули, тутейші. Проте українська ідентичність здобувала дедалі більше прихильників. Частково їй сприяла радянська і німецька пропаганда. У 1939 р. Західна Україна, що була під Польщею, возз'єдналася з Радянською і тут остаточно перемогло українське самовизначення.

У 1940 р. Північну Буковину та Бессарабію було приєднано до СРСР. Населення Північної Буковини та Південної і Північної Бессарабії, яке увійшло до складу Радянської України, здебільшого у графу національність отримало запис «українець».

Останній регіон приєднаний до України — Закарпаття. Серед ідентичностей які панували на Закарпатті переважали «русинська» й «українська». В умовах, коли «русинська» орієнтація була спрямована на Угорщину, колишню господарку цього краю, «українська» орієнтація, на думку Праги, не мала чітко вираженої політичної небезпеки. Тому її розвиток не мав перешкод. Проте в умовах наближення Другої світової війни, коли Гітлер почав спекулювати на «українському питанні» і висловлював ідеї створення незалежної Української держави, для Чехословаччини розвиток українського руху, якому могла надати допомогу Німеччина, почав складати загрозу. У березні 1939 р. була проголошена незалежна Карпатська Україна, яка наступного дня майже повністю була окупована, з дозволу Гітлера, військами Угорщини. Проте українська ідентичність здобула досить значне поширення. Саме прецедент створення Карпатської України дозволив сталінському режиму говорити про возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною у 1945 р. Проте українське самовизна-

чення до сих пір не є єдиним на Закарпатті. Багато залишається прихильників «русинської» ідентичності.

В радянський час визнання себе українцем не було чимось забороненим. Українці в національній ієрархії Радянського Союзу стояли на другому місці після титульної нації — росіян. Українці розглядалися кремлівським урядом, як народ, який можна найшвидше й найлегше зрусифікувати, щоб поповнити російське домінування над іншими неросійськими народами. Однак в добу Перебудови стався справжній вибух національного самоствердження в Україні. Поняття «українець» тепер наповнилося дійсним національним змістом: самоідентифікація, територія, мова, культура, традиції.

Ж. Ковба (м. Київ)

Релігійне життя на теренах України в період Другої світової війни

Проблематика Другої світової війни в сучасній українській та зарубіжній історіографії незалежно від предмету дослідження одночасно зумовлена як наповненням готових схем додатковими або новими фактами, так і освоєнням нових, або недостатньо вивчених явищ.

Інформація про життя населення в період німецької (а для Західної України і радянської) окупації існує в двох іпостасях: наукових і популярних текстах різного ступеня заангажованості і політизації (за тематикою: специфіка окупаційних режимів, збитки, опір, героїзм, селективно обрані персоналії) і не артикульованої пам'яті так званого закритого покоління тих, які пережили війну, їхніх найближчих нащадків.

Окупаційна екзистенція в Україні нині є радше пам'яттю ніж класичною історією. Це прямо стосується релігійного життя, хоч існують дослідження різного способу політизованості, які стосуються діяльності Церкви, Костелу, юдейських релігійних осередків, жертв серед духовенства, вірних.

Предметом вивчення не стали буденне життя духовних осіб і вірних, релігійні практики чи їхня відсутність як зв'язку людини з Богом, вплив цих зв'язків чи їх відсутності на прийняття рішень, поведінку особистості, групи, етно-політичних, етно-професійних спільнот. Не визначе-